

SÖREN

DALEVI

**HAN
HETTE
INTE**

LUTHER

Västerås stift 2017

©Sören Dalevi, Karlstads stift och Västerås stift

Bild sidan 16: Per Hardestam

Bild sidan 30: Simon Bengtsson

Bild sidan 6 och 48: Tore Andersson

Bild sidan 40: Kent Wisti

Grafisk form: Västerås stifts
information, Åke Paulsson

Tryck: åtta.45

ISBN: 978-91-87839-11-5

**HAN HETTE INTE
LUTHER**

■ Han hette
inte Luther

År 1517 spikade Martin Luther upp 95 teser på en kyrkdörr i Wittenberg, en liten och perifer ort vid ”civilisationens gräns”. Denna enkla gärning kom att leda till att Europas karta för evigt ritades om, den fick stora politiska och kulturella konsekvenser, och kom att göra den lille okände munken till en av de mest inflytelserika personerna i Europa under det senaste årtusendet. Munkens namn var Martin Luther.

Eller snarare: hans namn var inte Martin Luther. Han föddes som Martin Ludher, där Luder hade samma dubbla betydelse som det har i svenskan än i dag: skräp, ”luder”.

En av Luthers stora insikter, som han fick i 30-årsåldern, var att alla människor är ”luder” men också att alla människor – oavsett det – är älskade och accepterade av Gud. Människan är samtidigt skräp och älskad av Gud, det var en av hans stora upptäkter. När han hade gjort den

insikten, ändrade han också sitt efternamn till Luther. Och det fanns en djupsinnig anledning till detta.

Som den bibelforskare han var (Luther var professor i bibelvetenskap vid det nyinrättade universitetet i Wittenberg) hade Luther läst hebreiska. Bland annat hade han läst om hur Abram bytte namn till Abraham i Första Moseboken (1 Mos 17:5). Vad som hade hänt var att Abram hade fått ett "h" från Gudsnamnet Jahve. Abram blev Abraham på samma sätt som när två personer gift sig och tar ett gemensamt efternamn. Luther valde att göra samma sak. Han tog helt sonika bort "dh" i mitten av sitt namn och ersatte det med "th". "Th" är nämligen den mittersta bokstaven i ordet eleutheros, det grekiska ordet för "frihet". Och frihet var vad Luther kände att hans insikt om Guds kärlek hade lett till. Han hade blivit en fri människa. Luther – den frie.

Men låt oss se Luther och händelserna i hans liv i perspektiv. Luther föddes 1483 och dog 1546. Han växte alltså upp under medeltiden. Under denna period levde de flesta människor mycket osäkra liv. Pesten kunde komma imorgon och döda halva staden man bodde i. Det var en våldsam och osäker tid; döden var hela tiden en realitet. Det gjorde att frågor om himmel och helvete var mycket levande i människors föreställningsvärldar. Det var viktigt att veta var man hamnade när man dog, viktigt att veta om man var ”rättfärdig” inför Gud.

I bilder från medeltiden porträtteras ofta Jesus som en allvarlig domare, med svärdet i den ena handen, och fridens liljor i den andra. När man mötte domaren – Jesus – var det viktigt att vara förlåten. Men den unge Luther, som led av depressioner och panikångest (på den tiden kallat ”anfäktelser”), kände att han inte dög. Han fruktade ett liv i helvetet. Som ett sätt att få Gud

på bättre tankar kom Luther att bli munk; nu skulle väl Gud ändå acceptera och älska honom? Men munken fick ingen sinnesfrid. Anfäktelserna fortsatte. Liljorna uteblev.

Forskarna är oense om när det händer, men i sina studier av Bibeln kommer bibelforskaren och munken Luther en dag till en passage i Romarbrevet där aposteln Paulus skriver att det är tro, inte gärningar, som är det viktiga. Luther inser plötsligt att människan inte själv kan göra något för att uppnå sin räddning, sin frälsning, utan att det är Gud som gör allt. Gud möter oss så att säga alltid med fridens liljor, det är bara upp till oss att ta emot dem. Och det är den insikten Luther formulerar i de 95 teserna: förlåtelse ges oss gratis av Gud, vi kan inget göra själva, inte ens självaste påven kan göra något – det är Jesus som gör allt för oss. Det är huvudpoängen bakom de 95 teserna, som författades på latin och spikades upp den 31 oktober 1517 på en dörr i

den lilla oansenliga staden Wittenberg. Lite som att sätta upp en lapp på franska på en anslags-tavla i Björneborg – ingen ser det och skulle någon se det är det troligen ingen som bryr sig.

Och där hade det mycket väl kunnat sluta. Men någon ser lappen, översätter de 95 teserna till tyska, trycker upp dem och sprider dem i Tyskland. Luther säger i teserna saker som många höll med om men som få vågade säga – dessutom ibland med glimten i ögat. Stenen kom i rullning och det vi i dag kallar för reformationen var ett faktum. Och munken, som genom sina anfäktelser lidit så mycket, vägrade att ta tillbaka det han skrivit – för Luther var detta djupt personligt, en hjärtefråga

Reformationen (som var en större rörelse än Luther) startade på många sätt där och då. Påvens försök att först tysta och senare döda Luther fick motsatt effekt: Luther blev på så sätt en symbol och en hjälte för många. När påven sätter en

bannbulla på Luther flyr han till en borg i Wartburg och översätter Nya testamentet till tyska, vilket i sin tur eldar på reformationen ännu mer. Inte minst Luthers tanke om det allmänna prästadömet – att alla kristna människor hade rätt att läsa och tolka Bibeln – var revolutionär. Tidigare var detta något som var förbehållet prästerna. Nu kunde folk själva läsa och avgöra – var det påven eller Luther som hade rätt i frågan om förlåtelsen, om ”rättfärdiggörelse genom tro”?

Hur snabbt reformationens idéer spreds visas av att bara fem år senare, 1526, finns Nya testamentet översatt till svenska. Reformationen var nu inte bara en tysk utan en nordeuropeisk angelägenhet.

Att till fullo förstå Luther är inte det enklaste. Han är en mångbottnad person, och många är de som i historien antingen velat glorifiera eller demonisera honom. Och det finns bränsle för båda dessa inriktningar: de som vill betona hjälten fo-

kuserar på hans mod och hans många tänkvärda tankar, de som önskar demonisera honom lyfter fram till exempel de antisemitiska texter som han skrev mot slutet av sitt liv.

Sanningen om Luther förstod han nog bäst själv: han var ett Luder som blivit förlåten och fri. Eller, på teologiskt språk, han var ”rättfärdig och syndare samtidigt”. Sanningen om Luther ryms sålunda i hans namn. Han var både Ludher och Luther.

”

*Han var både
Ludher och Luther.*

De 95 teserna

De 95 teserna handlade om förlåtelse och de flesta av dem berörde systemet med avlat. I teorin handlade avlaten om att den som biktade sig kunde köpa sig fri från sina botsgärningar, men i praktiken innebar den att man kunde köpa sig eller sina anhöriga fria ur skärselden genom gåvor till kyrkan.

Luther menade att den kristne gratis får del av Guds förlåtelse, utan avlat, och att det därför var bättre att ge pengar till de fattiga än att köpa avlatsbrev. Vidare hävdade Luther i teserna att påven inte har makt över själarna i skärselden. För om påven verkligen hade makt över själarna i skärselden som kyrkan hävdade – varför gav påven då inte förlåtelse gratis, av kristlig kärlek?

Genom att angripa avlatssystemet kom Luther att hota inkomster som var viktiga för kyrkan.

Men ännu värre: i förlängningen kom striden att handla om påvens och kyrkans auktoritet. Luther hade, utan att veta det, satt bollen i rullning. Ett nytt sätt att se på kyrka, auktoritet och samhälle blev i slutänden konsekvensen.

Luther spikar upp de 95 teserna på Slottskyrkans dörr i Wittenberg... eller? Forskarna är faktiskt inte helt säkra på hur Luther valde att publicera sina teser, han skriver inget om det själv.

2 Reformationen – den pedagogiska revolutionen

Ett ofta förbisett faktum vad gäller reformationen är att Luther var en duktig pedagog. Han hade en unik förmåga att på ett enkelt sätt kommunicera svåra saker till vanligt folk. Redan i reformationens linda, under åren 1518-1520, gav Luther ut flera olika häften med enkel kristen undervisning om Fader Vår, Trosbekännelsen och Tio Guds bud. För Luther var det helt enkelt viktigt att människor fick del av de grundläggande grunderna i kristen tro. Mot slutet av 1520-talet utgav han klassiska böcker som *Lilla katekesen* – vars betydelse för utbildningsväsendet i norra Europa inte går att överskatta – samt historiens första barnbibel, *Passional*. Reformationen var sålunda en pedagogisk revolution där alla – rika och fattiga, bildade och obildade, män, kvinnor och barn - tilltalades. En viktig del i denna pedagogiska revolution var dessutom att flera av Luthers böcker var illustrerade. Illustrationerna i *Lilla katekesen* (drygt 20 träsnitt) och *Passional* (50 bibelberättelser som

samtliga var illustrerade) var minst lika viktiga som själva texten i sig.

Barnbibeln *Passional* är ett bra exempel på pedagogen Luther. Boken hade underrubriken ”För barn och enkla människor”, och med ”enkla människor” menade Luther vuxna som inte kunde läsa. I förordet skriver Luther att det är ”bibeln som den är” som han ger vidare, vilket är en sanning med modifikation. Skapelseberättelsen presenterades till exempel så här: ”I begynnelsen skapade Gud himmel och jord. Och Gud såg att det var gott. På sjunde dagen vilade Gud”. Den som känner sin bibel vet att Första Mosebokens första tre kapitel rymmer betydligt mer text än så; samtidigt hade Luther en poäng. Bilden som illustrerar texten, och som står mittemot, berättar nämligen resten av berättelsen: här ses Adam och Eva, Ormen, frukten och så vidare. Texten sätter in bilden i ett sammanhang, och bilden får sedan berätta resten av berättelsen. Man kan säga att text och bild växelverkar.

Luthers pedagogik var före sin tid och gjorde det möjligt att sprida reformationen inte bara till de välutbildade teologerna, utan även till den vanliga mannen och kvinnan på gatan. Och, inte att förglömma, även till barnen. Reformationens pedagogiska satsningar fick effekt: Luther kunde mot slutet av 1520-talet jubla över att femtonåriga pojkar och flickor i de protestantiska områdena nu hade bättre kunskaper om Guds ord än ”alla universitet och teologie doktorer före dem”.

En bidragande orsak till detta var Luthers översättning av Nya testamentet, som kom ut 1522. Idag har vi svårt att förstå sprängstoffet i detta – vi har ju oändligt många bibelöversättningar – men under medeltiden var det den latinska versionen av bibeln (Vulgata) som man hade tillgång till. Detta medförde att folk i allmänhet inte hade speciellt bra koll på bibelberättelserna. Inte alla kunde läsa, och kunde man läsa var inte latin det självklara språket. Nu fanns plötsligt

bibeln tillgänglig för alla (och, såklart, illustrerad). Luther strävade i sin översättning efter att hitta slagkraftiga ord som den vanlige mannen och kvinnan på gatan använde och kunde förstå. Men det var inte bara bibeln som den produktive Luther lät ge ut. Beräkningar visar att år 1530 hade Luthers många skrifter sålts i osannolika tio miljoner exemplar. Påståendet ”utan boktryckarkonsten ingen reformation” har med andra ord fog för sig. Som en följd av denna massiva spridning av olika skrifter från Luthers hand lärde sig dessutom allt fler att läsa, och man började även läsa litteratur för nöjes skull. Detta uppmuntrades av Luther, som gärna läste annan litteratur än bibeln. Luther översatte bland annat Aisopos fabler till tyska.

Eftersom det var viktigt att den troende kunde läsa sin bibel själv utan mellanhand kom läskunnighet att bli ett lutherskt projekt. Flera protestantiska regenter utvecklade under andra delen

av 1500-talet ett komplett skolsystem där barn bland annat fick stifta bekantskap med Luthers lilla katekes. När folkskola infördes i Sverige 1842 blev det därför självklart att Lilla katekesen skulle vara läroboken. Än idag är detta med läskunnighet något som ligger oss varmt om hjärtat, och denna vurm har alltså sin rot i reformationen.

En annan del av Luthers pedagogik rörde sånger och psalmer. Luther älskade att sjunga och spela luta, och han skrev 37 psalmer. I dessa kommunicerade han sin lära, och på så sätt spreds reformationen även via musiken. Plötsligt fick man inte bara läsa bibeln på modersmål, nu kunde man även sjunga på modersmålet, och den starka körtradition som än idag finns i Sverige har här sina rötter. Ja, detta att sjunga psalmer på folkspråk ansågs vara ett så utmärkande lutherskt drag att Katolska kyrkan under en period förbjöd psalmsång i sina gudstjänster.

En ofta underskattad konsekvens av reformationen, som kom att få överskådliga pedagogiska och teologiska konsekvenser, var att munkar, nunnor och präster plötsligt fick gifta sig och skaffa barn. Luther själv gifte sig till exempel med nunnan Katharina von Bora 1525, och han kom att hålla av henne mycket. Vi vet det, eftersom deras brev till varandra finns bevarade. De fick sex barn ihop, och det är nog ingen tillfällighet att Luther skrev historiens första barnbibel efter att han själv hade blivit far. Plötsligt blev det viktigt att kommunicera kristendom även till barn.

Nu har det gått 500 år sen Luther spikade upp de där 95 teserna i Wittenberg. Och mycket skiljer vår tid från den värld som var då. Men mycket är också påtagligt lika. Till exempel har kyrkan av idag mycket att lära av reformationens pedagogiska revolution – en revolution där bilden och musiken var lika viktiga och självklara som orden. Vill Svenska kyrkan på allvar vara en del av män-

niskors vardag finns här en lektion att lära: det är viktigt att kristen tro presenteras på ett spännande, enkelt och fräscht sätt. För kristendom är inte bara en intellektuell, teologisk övning. Kristendom är också färg, lukter och toner. Kristendom är vardag och folklighet. Det förstod Luther bättre än många andra.

”

*Kristendom är också färg,
lukter och toner.*

*Kristendom är vardag
och folklighet.*

*Det förstod Luther bättre
än många andra.*

Psalmboken

Att sjunga psalmer och sånger blev tidigt ett särdrag för den lutherska kyrkan, och något som för alltid kom att påverka kyrkomusiken. Ja, inte bara kyrkomusiken, utan även den svenska vistraditionen samt den svenska körtraditionen har sina rötter här. Psalmböcker cirkulerade redan på 1500-talet – den första lutherska psalmboken såg sitt ljus i Wittenberg redan 1529 – och sedan att sjunga psalmer kom snabbt över till Sverige. Att sjunga psalmer och sånger på folkspråket blev på så sätt ett lutherskt signum. Genom psalmsången fick dessutom de som inte hade råd att köpa böcker del av den reformatoriska läran.

Under 1600-talet fanns hundratalet olika psalmboksutgåvor i Sverige, ofta med regional prägel. Ja, det var ett folknöje att sjunga psalmer i kyrkorna, och 1695 fick Sverige sin första ”rikspsalmbok”. Med i denna psalmbok fanns

till exempel den älskade psalmen Den blomstertid nu kommer. Drygt hundra år senare, 1819, ersattes 1695 års psalmbok av den så kallade Wallinska psalmboken, som i sin tur kom att ersättas av 1937 års psalmbok. 1986 kom den fjärde och nuvarande psalmboken, som består av 700 psalmer, samt numera även av ett tillägg om 100 psalmer. Ett särmerke för 1986 års psalmbok är dess genrebredd samt dess internationella prägel. Hela 26 psalmer av Luther finns med i 1986 års psalmbok, och till 16 av dem har han skrivit melodin. Den mest kända är Vår Gud är oss en väldig borg (Psalm 237).

Psalmen ”Jesus, vår Herre och broder”, som än idag finns med i den svenska psalmboken (Psalm 32), är ett bra typexempel på hur Luther spred reformationens teologi om rättfärdiggörelsen. Notera hur psalmen tydligt utgår ifrån Luthers egna erfarenheter och samtidigt på ett enkelt språk sammanfattar hans teologi.

3 Luther i tid och i otid

Luther var en samvetsgrann hjälte, som med stor integritet stod upp för det han trodde på. Mycket av det som vi tar för givet i vårt samhälle idag, till exempel allas rätt att kunna läsa och skriva, har sina rötter i hans tankar och idéer. Det är svårt att tänka sig eller förstå vårt samhälle idag utan honom.

Luther var en komplicerad och sammansatt person som slängde bläckhorn på Djävulen, spred antisemitiska texter och gjorde sig osams med de flesta. Hundratusentals människor miste sina liv på grund av hans felaktiga beslut.

Vilken av bilderna är sann? Ingen. Och båda.

Låt oss dock börja med något som inte är sant: den välkända anekdoten om bläckhornet, som Luther skulle ha kastat mot Djävulen när han översatte bibeln i Wartburg. Det är en myt som kommer ur ett missförstånd. När Luther i ett sammanhang skrev att han kastade bläck på Djä-

vulen handlade det om hans bibelöversättning, där Luther med bläcket så att säga höll Djävulen på avstånd. Men dessa ord ledde till missförståndet att Luther bokstavligt skulle ha kastat ett bläckhorn på Djävulen... vilket han alltså inte gjorde. Luther gjorde en del knäppa handlingar under sitt liv, men han kastade inte bläck, annat än i bildlig bemärkelse. Dock säger det något om vår bild av Luther att det är just är berättelser som den ovan som sprids om honom. En annan vanlig missuppfattning är att vi svenskar "har Luther på axeln" och att det skulle förklara vår tråkighet. En märklig föreställning, med tanke på att Luther var en glad typ, som gärna sjöng och umgicks i glada vänners lag. Nej, vår svenska tråkighet får vi nog skylla på oss själva, även om det är bekvämt att skylla den på Luther.

Samtidigt finns det problematiska drag hos Luther, som vi inte kan eller får blunda för. Ett exempel på en sådan problematik är Luthers hållning till

judarna. Luther hade ursprungligen en positiv syn på judendomen, något han 1523 uttryckte i boken *Jesus Kristus föddes som jude*. Här betonar han det självklara: att kristendomen kommer ur judendomen, och att judarna har rätt att vara judar. Men 20 år senare, med skriften *Judarna och deras lögner*, som kommer ut 1543, är bilden en annan. I boken föreslår Luther att man ska ”bränna upp deras [judarnas] synagogor och skolor”, förstöra deras hus, samt ”taga ifrån dem alla deras pengar och föremål”. Värt att notera är att denna obehagliga bok av Luther gavs ut i Sverige 1934, och då med sådan framgång att man fick ge ut den i en andra utgåva... Vad är det som har hänt med Luther mellan 1523 och 1543?

Jo, *Judarna och deras lögner* skrivs under en smärtsam period i Luthers liv. Den 20 september 1542 dör den älskade dottern Magdalena i hans händer, blott 13 år gammal. Han kände det som att något i honom själv hade dött, och han

önskade sig själv döden. Luther led under denna tid av svår huvudvärk och svårmod, ja, somliga forskare menar att Luther under slutet av sitt liv lider av vad vi idag skulle kalla ”åldersdepression”. Och det är under denna svåra period i sitt liv, under september till december 1542, som Luther skriver *Om Judarna och deras lögner*.

Luther skriver, som vi såg ovan, fruktansvärda saker i boken. Men tyvärr var han inte ensam i sitt förakt av judarna. Han uttrycker i boken det som många intellektuella på den tiden menade. 1500-talets stora humanist, Erasmus av Rotterdam, applåderade alla länder som utvisade judar. Så hade till exempel skett i Spanien 1492. Den ledande katolske teologen Johannes Eck var av liknande åsikt, eftersom han var övertygad om att judar ägnade sig åt ritualmord på kristna barn, en mytbildning som var vanlig inte minst i den antijudiska litteratur som cirkulerade under senmedeltiden. Det som utmärkte Luther i

jämförelse med samtiden var att han från början var positivt inställd mot judar, men att han sedan ändrade inställning. Detta kan ha att göra med hans besvikelse över att judarna inte ville omvända sig till den evangeliska läran, men det kan även ha att göra med den växande rädslan för turken som var utbredd i samtiden. Det osmaniska riket hade under sultan Suleiman växt sig till en supermakt. Belgrad hade erövrats 1521, Wien belägrats 1529. Rädslan för turken var stor. Och antijudiska rykten menade att judarna var i en hemlig pakt med turkarna, samt att judarna finansierade dem. Luther var med andra ord ett barn av sin tid, och att vara jude i ett protestantiskt område under denna tid var vare sig bättre eller sämre än att vara jude i ett katolskt område. Och i Sverige fick judar inte ens vistas...

Men detta med judarna är ett bra exempel på hur varje tid så att säga kan hitta "sin" Luther. Så kunde upplysningen göra Luther till hjälte, efter-

som han år 1510, i det som har kallats den första pressfrihetsstriden, slogs för judars rätt att trycka judiska böcker samt pläderade för tolerans mot judar. Detta drag blev också tydligt i boken *Jesus föddes som en jude* från 1523. Men på samma sätt kunde nazisterna lyfta fram Luthers senare texter, och då framförallt *Judarna och deras lögner* från 1543, när de propagerade för förföljelse av judar.

Detta eftersom båda dessa hållningar de facto fanns hos Luther, men under olika tider av hans liv. Att helt oproblematiskt lyfta ut Luther ur 1500-talet och placera honom i 2000-talet låter sig alltså inte göras.

När vi närmar oss Luther är det alltså viktigt att se vilken tid och i vilken kontext han levde och verkade. Och att inse att vi inte helt okomplicerat kan plocka vår egen favoritluther, och blunda för de mörka sidorna hos honom. Och när någon citerar Luther är det viktigt att fundera kring: ”varför

väljer den där personen att fokusera på just den där sidan? Och varför inte den där andra sidan?” För Luther kunde vara både en obehaglig person OCH en genial person. Samtidigt. Det var han också själv fullt medveten om: det finns ingen teolog från denna tid som så tydligt skriver fram sin egen ofullkomlighet och sina egna fel och brister. Det var ju just denna insikt – att Gud älskar alla människor oavsett prestation eller fromhet – som hade lett fram till den reformatoriska insikten att varje människa är syndare och rättfärdig, samtidigt. När Luther talar om människan som ”fattig och syndig” är det i högsta grad om sig själv han talar.

”

*När Luther talar om
människan som ”fattig
och syndig” är det i högsta
grad om sig själv han talar.*

Luther och bibeln

Bibeln var viktig för Luther. Stora delar av sitt liv ägnade han åt att läsa, översätta och kommentera bibeln. Och när han mot slutet av sitt liv skulle summera de böcker han skrivit som han tyckte var viktigast för eftervärlden, var det just tre bibelkommentarer han lyfte fram. De övriga böckerna han skrivit tyckte han var ”viktiga enbart för att förstå det historiska sammanhanget”. Som bibelöversättare var Luther duktig, och hans översättning kom att revolutionera och delvis skapa det tyska skrivspråket. Detsamma gäller för övrigt för den svenska översättningen av bibeln, som kom ut redan 1526 (nya testamentet) samt 1541 (hela bibeln). Plötsligt fanns en gemensam svensk bok tillgänglig i hela Sverige. Översättningen kallades Gustav Vasas bibel, och dess påverkan på det svenska skriftspråket går inte att överskatta. Den anses därför vara den viktigaste bok som getts ut i Sverige.

Bibelöversättningar på folkspråk fanns redan

innan Luther. Det som gjorde Luthers översättning av bibeln banbrytande var dock att han valde att utgå ifrån de hebreiska och grekiska grundtexterna, istället för den latinska versionen, Vulgata. Därmed skapade han en – vetenskapligt sett – bättre översättning.

4 Vad kan vi lära av Luther idag?

Det är den 19 februari 1546. Martin Luther ligger för döden. De som följer honom vid dödsbädden hör honom mumla Johannes 3:16 upprepade gånger: ”Ty så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, på det att de som tror på honom inte skall gå under, utan ha evigt liv”. På morgonen den 20 februari ger han så upp andan. Men när man förbereder för begravning, hittar man en lapp på hans skrivbord. ”Detta är sanningen: Vi är alla tiggare.”

Lappen summerar en viktig insikt i Luthers teologi: att vi alla är syndare, ”tiggare”, och att det är Guds kärlek som räddar oss, inte våra egna prestationer. En hållning som vi på många sätt kan ta till oss även idag. Men finns det något mer vi kan lära av Luther? Eller är det kanske bäst att begrava honom och gå vidare?

Frågan är svårare att besvara än man kan tro. Först och främst är det viktigt att betona att

Luther var en människa med fel och brister. Luther var inte en hjälte, och han hade värjt sig mot den heroisering av hans person som stundtals funnits under historien. Samtidigt vore det synd att helt glömma bort honom. När jag läste teologi i Uppsala under 1990-talet var det normala att man genomförde sina studier utan att läsa en enda bok av eller om Luther. Han behandlades lite kort när man läste kyrkohistoria, och sedan var det över. Problemet med det förhållningssättet är att det är svårt att förstå norra Europas teologiska karta utan grundläggande kunskaper om Luther och reformationen. Och Svenska kyrkan som ett evangeliskt-lutherskt trossamfund blir ännu svårare att förstå.

Historiskt sett kan man säga att Luther ofta fungerat som ett smörgåsbord: man har tagit fram och fokuserat på det man själv tyckt bäst om. Tycker man illa om något (till exempel katolska kyrkan eller judarna) har man kunnat citera Luther, tyck-

er man bra om något (till exempel katolska kyrkan eller judarna) har man kunnat citera Luther. Det finns hittilldags ofattbara 80 000 publicerade sidor av den produktive Luther, och besöker man ett bibliotek som har hans samlade verk brukar det ta en hel vägg i anspråk. Han var helt enkelt en mycket flitig författare, och han intog ganska ofta motstridiga ståndpunkter, beroende på vilken kontext han stod i och om det är den unge Luther, den mogna Luther eller den gamle Luther som man citerar. Det finns med andra ord något för alla hos Luther. Och i det ligger både möjligheter och problem. Inte minst måste den som läser och tolkar Luther ta hänsyn till att han levde och verkade vid medeltidens slut, en tid som i det mesta var radikalt annorlunda från vår egen tid. Till detta måste man dessutom addera att Luther var en sammansatt person. Vissa av hans teologiska insikter och insatser ledde till en demokratisering av religionen och reformerade en kristendom som var i desperat behov av just reformation. Hans

retorik gick dock lite nu och då, rentav ganska så ofta, över gränsen (vilket drabbade alla hans motståndare, oavsett om det var påven, turken eller juden). Ett naivt, glorifierande umgänge med Luther är därför att avråda från.

Istället för att recitera sina favoritcitater av Luther borde man kanske istället lära av Luthers teologiska betoningar och intentioner. Hit hör hans fokus på bibeln samt användningen av folklig kultur för att öka kunskapen om tron, något som ledde till en genuin demokratisering av religionen. Nu blev kristendom något som var relevant, viktigt och tillgängligt för den vanliga människan, och inte bara för de religiösa proffsen. Vidare är Luthers sätt att punktera uppblåst präktighet något vi kan ta till oss och lära av. Hans integritet, hans sätt att stå upp för det han trodde på även om det skedde med fara för livet, är andra aspekter. Kanske är det detta som är det relevanta arvet från Luther, snarare än att citera motsägelsefulla axplock ur

olika lutherska favoritverk. Han ansåg för övrigt själv att en av hans nära medarbetare – Melancthon – skrev bättre om reformationens teologi än vad han själv gjorde.

”Sålunda kan vi i Luthers fotspår känna oss fria att förändra.”

Inte desto mindre vill jag ge dig ett citat av Luther, som i mycket sammanfattar det han stod för. Det är hämtat från *Om en kristen människas frihet*, en av Luthers mest betydelsefulla böcker. Där skriver Luther: ”En kristen människa är den friaste herre över allting och ingen underdånig. En kristen människa är den tjänstvilligaste tjänare under allting och alla underdånig.” Vad menar karln?! Jo: genom Guds förlåtelse är människan förlåten och fri (”ingen underdånig”) men samtidigt lever vi inte för oss själva utan för vår medmänniska (”alla underdånig”). På detta komplexa och dubbeltydiga sätt uttryckte sig Luther

ofta. Det lilla häftet *Om en kristen människas frihet* är för övrigt en bra ingång för den som vill läsa en bok av Luther. Den är kort (cirka 50 sidor), lättläst och sammanfattar Luthers syn på den kristna tron, en tro som är ”en källa med ett flöde som ger evigt liv”.

För inte så länge sedan kallade en av hans levnadstecknare Luther för ”en katastrof i historien om civilisationen i väst”. I detta fall handlade det om de religionskrig och den söndring som följde i reformationens efterdyningar. Andra – och där placerar jag mig själv – ser Luther som en inspirerande teolog, som på ett pedagogiskt sätt demokratiserade religionen för den vanliga människan. Luther stod med integritet och mod upp för sin tro, med fara för eget liv. Samtidigt går det inte att göra honom till något helgon – det var han inte – och det hade han själv inte velat. För sanningen om sig själv och om människan fanns på den lilla lappen som man hittade på hans skrivbord.

”

*För sanningen om sig
själv och om människan
fanns på den lilla lappen
som man hittade på
hans skrivbord.*

För fler texter, filmer och poddar med Sören Dalevi se hans hemsida: www.svenskakyrkan.se/karlstadsstift/biskop-soren

År 1517 spikade Martin Luther upp 95 teser på en kyrkdörr i Wittenberg, en liten och perifer ort vid ”civilisationens gräns”. Stenen sattes i rullning för det vi i dag kallar reformationen, den största samhällsomvandling Europa sett sedan antiken. Men vad var kärnan i reformationen, och vad kan vi lära av reformationen idag? Och hur ska vi förstå mannen i dess mitt, Martin Luther?

Sören Dalevi är präst och forskare. Han är sedan 2016 biskop i Karlstads stift.

Producerad i samverkan mellan
Karlstads stift och Västerås stift.

Svenska kyrkan